A KÉRDŐSZAVAS FELKIÁLTÓ MONDATOK SZERKEZETE AZ ANGOLBAN ÉS AZ OLASZBAN

Sotkóné Grosz Anikó

Bevezetés*

E dolgozat célja az angol és az olasz kérdőszavas felkiáltó mondatok szerkezetének kontrasztív szempontú vizsgálata és modellezése. Az alábbiakban egy olyan, minimalista keretbe illeszkedő elemzést javaslok, amely az úgynevezett fordított (alany-segédige inverzióval járó) szórend és az ehhez kapcsolódó szintaktikai jelenségek Pesetsky–Torrego (2001) és (2007)-ben vázolt modelljére támaszkodik.

A releváns nyelvi adatok bemutatása után a cikk második fejezetében röviden áttekintem a tárgyalt jelenségekre vonatkozó korábbi elemzéseket, kiemelve azokat a kérdéseket, amelyek e korábbi modellekben nyitva maradtak. Ezután ismertetem a javasolt elemzést, amely, bár szintén további kérdéseket vet fel, több adatot magyaráz meg és kevesebb stipulációra szorul, mint a korábbi modellek. A konklúzióban az eredmények összegzése mellett kitérek arra is, hogyan adhat számot a javasolt elemzés más nyelvekben felfedezhető, hasonló jelenségekről.

1. A vizsgált jelenségek

Az angol és olasz kérdőszavas felkiáltó mondatok szerkezetét összehasonlítva három szembetűnő szintaktikai különbséget veszünk észre. Az első az összetevők sorrendjére vonatkozik. Az angolban általában egyenes szórendet

* Hálásan köszönöm Dr. Surányi Balázs és Olsvay Csaba szakmai segítségét, a névtelen bíráló építő kritikáját és értékes felvetéseit, valamint a lektor alapos munkáját.

találunk, az alany megelőzi az állítmányt (Quirk–Greenbaum–Leech–Svartvik 1995: 833)[1], mint ahogy azt a következő mondatok is illusztrálják:

(1) a. *What mysteries Mr. Poirot has solved!* (SV szórend)
mi rejtélyek Mr. Poirot AUX megoldott-PART
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

b. **What mysteries* ***has Mr. Poirot*** *solved!*[2] (*VS szórend)
mi rejtélyek AUX Mr. Poirot megoldott-PART
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

Az olaszban ezzel ellentétben az alany általában posztverbális. Benincà–Salvi (1991: 129) a preverbális alanyt tartalmazó felkiáltó mondatokat sokkal roszszabbnak ítéli, mint a fordított szórendűeket.[3] Az alábbiakban az (1a) és (1b) mondatok fordításait láthatjuk:

(2) a. **Che misteri* ***Mr. Poirot ha*** *risolto!* (SV sorrend)
mi rejtélyek Mr. Poirot AUX megoldott-PART
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

b. *Che misteri* ***ha*** *risolto* ***Mr. Poirot****!*[4](VS sorr.)
mi rejtély AUX megoldott-PART Mr. Poirot
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

Az általam megkérdezett anyanyelvi beszélők a (2a) típusú mondatokat kifejezetten agrammatikusnak ítélték.

---

[1] Quirk és mtsai (1995: 834) rámutatnak arra, hogy bizonyos esetekben előfordulhat fordított szórend felkiáltó mondatokban is:

i) What *magnificent characters does she present*
mi nagyszerű jellemek AUX ő bemutat
in her latest novel!
PREP PRON legutolsó regény
'Micsoda nagyszerű jellemeket mutat be a legfrissebb regényében!

Mivel azonban ez a szerkezet meglehetősen ritka és stilisztikailag jelölt, az (i) típusú mondatokat idiomatikusként kezelem, a jelen dolgozatban eltekintve tőlük.

[2] (1b) kérdésként grammatikus. Mint ahogy azt később látni fogjuk, ennek nagy jelentősége lesz a bemutatandó elemzésben.

[3] Az olaszban nem beszélhetünk ugyanolyan értelemben fordított szórendről, mint például az angolban. Az alany ugyanis nem állhat a segédige és a particípium között: vagy a ragozott ige elé, vagy a főige mögé kerül. E részletkérdéstől a dolgozatban eltekintek. A mi témánk szempontjából az a lényeges, hogy az alany az olasz felkiáltó mondatokban tipikusan az állítmány után helyezkedik el.

[4] (2b) a megfelelő intonációval ejtve kérdésként is értelmezhető.

A másik alapvető szintaktikai különbség az angol és az olasz felkiáltó mondatok között a mondatbevezető disztribúciójával kapcsolatos. Az angolban a *that* 'hogy' kötőszó soha nem állhat a *wh*-kifejezés után. Az olaszban azonban a kötőszó sokszor opcionális, bizonyos helyzetekben pedig kötelező. Az olasz mondatbevezető előfordulásának részletes bemutatása nem célja a dolgozatnak. Jelen elemzés szempontjából azt fontos kiemelnünk, hogy a kötőszó tipikusan opcionális az olaszban (Radford 1982: 186):

(3) *What mysteries (*that) Mr. Poirot has solved!*
mi rejtélyek hogy Mr. Poirot AUX megoldott-PART
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

(4) *Che misteri **(che)** ha risolto Mr. Poirot*[5]
mi rejtély hogy AUX megoldott-PART Mr. Poirot
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

A harmadik szembetűnő különbség az alanyi kérdőszavas felkiáltó mondatok grammatikalitására vonatkozik. Az ilyen típusú mondatokat az angolban Pesetsky–Torrego agrammatikusnak ítéli:

(5) **What a silly person just called me on the phone!*
mi egy lökött személy épp most hívott engem PREP a telefon
'Micsoda lökött alak hívott fel az előbb telefonon!
(Pesetsky–Torrego 2001: 16)

Az (5) mondat olasz megfelelője azonban teljesen grammatikus:

(6) *Che persona stolta mi ha chiamato al telefono!*
mi személy lökött engem AUX hívott PREP+ART telefon
'Micsoda lökött alak hívott fel telefonon!

2. Korábbi elemzések és nyitott kérdések

Ebben a fejezetben a legjelentősebb elemzéseket szeretném bemutatni, amelyek, noha hatékonyan modelleztek egy-egy jelenséget a fentebb leírtak közül, bizonyos kérdéseket megválaszolatlanul hagytak, és nem törekedtek arra,

[5] (2b) megfelelő intonációval ejtve kérdésként is értelmezhető.

hogy a három vizsgált jelenségkört (a szórend, a mondatbevezető disztribúciója, az alanyi felkiáltó mondatok grammatikalitása) összefüggésbe hozzák egymással.

Elsőként lássuk tehát az egyenes és az inverz szórendre vonatkozó elemzéseket. A probléma klasszikus minimalista megközelítése szerint az inverziót a segédige C fejbe való mozgatása okozza, amelyet a C fej úgynevezett EPP tulajdonsága váltja ki (lásd Chomsky 1998, hivatkozva Pesetsky–Torrego 2001: 35, 6-os számú lábjegyzetében). Egyenes szórendű mondatokban (mint például az angol kérdőszavas felkiáltó mondatok) nem történik ilyen mozgatás. Ezek alapján azt kell tehát feltételeznünk, hogy míg bizonyos nyelvekben (például az angolban) a C fej nem rendelkezik a szóban forgó tulajdonsággal, más nyelvekben (mint az olaszban) igen (lásd a (2a) mondatot, ahol a segédige megelőzi az alanyt). Továbbá fel kell tennünk azt is, hogy a C fej egyazon nyelven belül hol eltérő, hol ugyanolyan tulajdonságokkal rendelkezik a különböző konstrukciókban. Az angol nyelv esetében különböző a C fej a kérdő és a felkiáltó mondatokban, hiszen az előbbiek inverziót, az utóbbiak egyenes szórendet kívánnak meg. Az olaszban viszont, úgy tűnik, ugyanolyan a C fej mind a kérdő, mind a felkiáltó szerkezetekben (megkívánva a fordított szórendet mindkét esetben, lásd az 5-ös számú lábjegyzetet). A klasszikus elemzést követve tehát olyan feltételezésekbe kell bocsátkoznunk, amelyek a modellt bonyolulttá és következetlenné teszik.

E problémára megoldást jelenthet a Pesetsky–Torrego (2001), illetve (2007)-ben vázolt elemzés. A szerzők, szakítva a fentebb leírt megközelítéssel, egy olyan modell mellett érvelnek, amelyben a C fej ugyanolyan tulajdonságokkal rendelkezik az angol kérdő és felkiáltó mondatokban egyaránt. Elméletüknek egy másik előnye, hogy néhány, független érvekkel is motiválható feltételezéssel élve elegánsan tudnak számot adni az angol adatokról. A következőkben ismertetem az ő elemzésüket, majd később megvizsgálom, miként alkalmazhatjuk azt az olasz adatokra.

Más minimalista elméletekhez hasonlóan a fent említett cikkek szerzői feltételezik, hogy a mondatban az összetevők jegyeket hordoznak, amelyeket kétféle szempontból jellemezhetünk. Egyrészt a jegyek lehetnek a szemantikai komponens számára *értelmezhetőek*, illetve *értelmezhetetlenek*. Másrészt beszélhetünk *értékkel rendelkező* és *értékkel nem rendelkező* jegyekről. Egy konvergens derivációban minden értelmezhetetlen és/vagy[6] nem kiértékelt

[6] Más minimalista elméletektől eltérően az itt bemutatott modellben nem áll az a tétel, miszerint egy jegy akkor és csak akkor értelmezhetetlen, ha nem rendelkezik értékkel: az értelmezhetőség

jegy értelmezhetővé kell, hogy váljon. Az értelmezhetőségnek pedig előfeltétele az, hogy a jegy értéket kapjon. Ez az értelmezési kívánalom a következőképpen teljesül. A jegyek kiértékeléséhez először is az szükséges, hogy ugyanaz a jegy két különböző összetevőn szerepeljen. Ezek az összetevők aztán egy jól meghatározott szintaktikai viszonyba kell kerüljenek egymással az úgynevezett *Egyeztetés* reláció révén. Pesetsky–Torrego (2007: 4) a következő definíciót adja erre a szintaktikai viszonyra:

(7) *Egyeztetés (Pesetsky–Torrego, 2004?:4 szerint):*
(i) Egy jegyértékkel nem rendelkező F jegy (egy úgynevezett *szonda*) egy H fejen egy adott F_α szintaktikai pozícióban „végigpásztázza" az általa k-vezérelt szintaktikai tartományt, hogy találjon egy másik F jegyet (egy úgynevezett *célt*) egy adott β pozícióban (F_β), amellyel az *Egyeztetés* relációba léphet.
(ii) Helyettesítsd F_α-át F_β-val, hogy ugyanazon jegy szerepeljen mindkét pozícióban.

Miután az *Egyeztetés* reláció létrejött, már nem két különböző F jeggyel van dolgunk, hanem ugyanazon jegynek két különböző *előfordulásával*. A deriváció konvergenciája szempontjából az a lényeges, hogy minden egyes jegynek legyen legalább egy értelmezhető és egy jegyértékkel rendelkező előfordulása. Ha ez a kívánalom teljesül, a jegyek értelmezhetetlen előfordulásai törlődnek (Pesetsky–Torrego 2007: 8).

A bemutatandó elemzés egy másik sarkalatos pontja az [EPP] tulajdonság fogalma. Ez a tulajdonság a jegyek egyes előfordulásaihoz társulhat[7]. Ha egy jegyértékkel nem rendelkező F jegy rendelkezik ezzel a tulajdonsággal egy szondán, az *Egyeztetés* reláció létrejöttét egy másik szintaktikai műveletnek kell követnie: a cél egy másolata felmozog a szonda közvetlen közelébe. Ez az összetett művelet (*Egyeztetés* + másolás/mozgatás) az úgynevezett *Mozgatás* (Pesetsky–Torrego 2001: 3).

Nézzük tehát az elemzést részletesen. A szerzők amellett érvelnek, hogy a C fej mind a kérdő, mind a felkiáltó mondatokban hordoz egy olyan értelmezhetetlen idő-jegyet (*u*T), illetve értelmezhetetlen *wh*-jegyet (*u*Wh)[8], ame-

---

és az értékeltség itt egymástól független tulajdonságok. Beszélhetünk tehát *értelmezhetetlen*, de *értékkel rendelkező*, illetve *értelmezhető*, de *értékkel nem rendelkező* jegyekről.

[7] Nem pedig fejekhez, mint más, korábbi elemzésekben.

[8] Az elmélet egy későbbi változatában (Pesetsky–Torrego 2007) a szerzők nem tételeznek fel *wh*-jegyet C-n. A korábbi elméleti keretben, ahol az értelmezhetetlen jegyek szükségszerűen

lyeknek van [EPP] tulajdonsága. A szerzők továbbá azt állítják, hogy az alanyeset nem egy különálló (értékkel rendelkező) jegy, hanem egy nem értelmezhető időjegy a D fejen. A C fej beolvasztása után a következő szerkezetet kapjuk tehát:

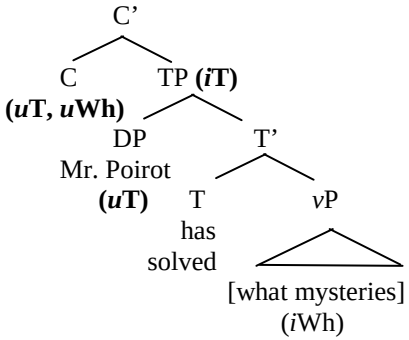

1. ágrajz: A (nem alanyi) felkiáltó mondatok szerkezete az angolban a C fej beillesztése után[9]

Az értelmezhetetlen (és értékkel nem rendelkező) időjegy a C fejen végigpásztázza az általa k-vezérelt tartományt, és két olyan összetevőt talál, amelylyel egyezhet: az alanyi DP-t (amely az esete miatt hordoz egy *u*T-jegyet) és a TP-t[10]. A közelség Pesetsky és Torrego által alkalmazott definíciója alapján

érték nélküliek voltak, elengedhetetlen volt egy – csupán formális – *wh*-jegy feltételezése is, amely kiváltotta a *wh*-mozgatást, és amely törlődött a deriváció végén. Ezen felül fel kellett tételeznünk, hogy C fej hordoz egy másik, értelmezhető (tehát nem törlődő) jegyet is, amely a mondat interpretációjáért felelős, és amelyet a szemantikai komponensnek látnia kell. Ha viszont azt állítjuk, hogy az értelmezhetetlen (de értékkel nem rendelkező) jegyek is lehetnek szondák, nem szükségszerű a pusztán formális *wh*-jegy jelenléte. Mivel azonban Pesetsky–Torrego (2007) nem tárgyalják a felkiáltó *vs.* kérdő mondatok interpretációjának mechanizmusát, e kérdésben egyelőre a korábbi elemzésüket követem.

[9] Jelmagyarázat:

*u*T/*i*T = értelmezhetetlen/ értelmezhető időjegy

*u*Wh/ *i*Wh = értelmezhetetlen/ értelmezhető *wh*-jegy

[10] Az egyszerűség kedvéért most eltekintünk attól a kérdéstől, hogy az alanyon, illetve a T fejen lévő időjegy pontosan hogyan kap értéket. A folyamat részletesebb leírását lásd Pesetsky–Torrego (2007)-ben.

mindkét összetevő egyenlő távolságra van C-től[11]. Ez azért fontos, mert gazdaságossági okokból mindig a legközelebbi összetevőt mozgatjuk. Jelen esetben azonban két egyformán gazdaságos opcióról beszélhetünk: mind az alany, mind a T fej mozgatása által[12] kielégíthető az *u*T [EPP] tulajdonsága. Pesetsky–Torrego (2001) szerint pontosan ez az opcionalitás az, amely meghatározza a mondat értelmezését. A T fej mozgatása kérdő interpretációhoz vezet, és inverziót okoz (a kétszeres áthúzás azt jelöli, hogy az adott jegy törlődhet a deriváció végén):

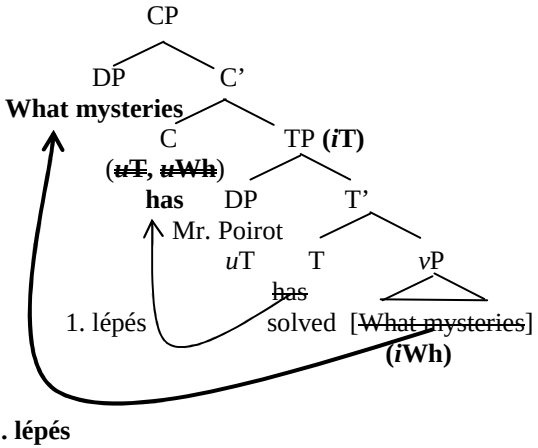

2. ágrajz: A kérdő mondatok szerkezete az angolban

---

[11] Ez a definíció a k-vezérlés fogalmára támaszkodik:

(ii) *Közelség*
Y közelebb van K-hoz mint X, ha K k-vezérli Y-t és Y k-vezérli X-et.
(Pesetsky–Torrego 2001: 5)

[12] Az úgynevezett Fejmozgatás Általánosítás miatt jelen esetben nem TP, hanem csak a T fej fog felmozogni.

(iii) *Fejmozgatás Általánosítás*
Amennyiben egy H fej egy XP összetevőn található jeggyel egyeztetési viszonyba lép egy mozgatással járó művelet során, akkor:
(a) az XP projekció fejét másold a H fej közvetlen közelébe, ha XP a H fej komplemetuma,
(b) XP-t másold a H fej közvetlen közelébe minden más esetben.
(Pesetsky–Torrego 2001: 6)

Ha viszont az alanyi DP mozog, felkiáltó értelmezést kapunk:

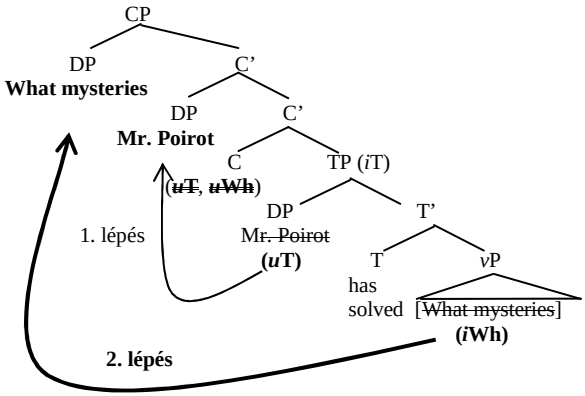

3. ágrajz: A nem alanyi kérdőszavas felkiáltó mondatok szerkezete az angolban

Ezek alapján a szerzők a következő értelmezési elvet fogalmazzák meg:

(8) *Főmondati kérdőszavas CP-k értelmezési elve*
Főmondati, *u*Wh jeggyel rendelkező CP
(a) *felkiáltó értelmezést* kap, ha egy **nem kérdőszavas** kifejezés van az egyik specifikálójában
(b) *kérdésként értelmezendő* minden más esetben.

(Pesetsky–Torrego 2001: 16)

Bár a (8)-ban megfogalmazott értelmezési elv stipulatív, úgy tűnik, helyesen írja le az angol adatokat. Az angol alanyi felkiáltó mondat agrammatikalitása szintén mellette szól. Az (5) agrammatikus mondatban (amelyet alább (9)-es számmal megismétlünk), az alanyi DP (*What a silly person*) az *u*T jegyen kívül egy értelmezhetetlen *wh*-jegyet is hordoz:

(5) = (9) **What a silly person just called me*
mi egy lökött személy épp most hívott engem
on the phone!
PREP a telefon
'Micsoda lökött alak hívott fel az előbb telefonon!

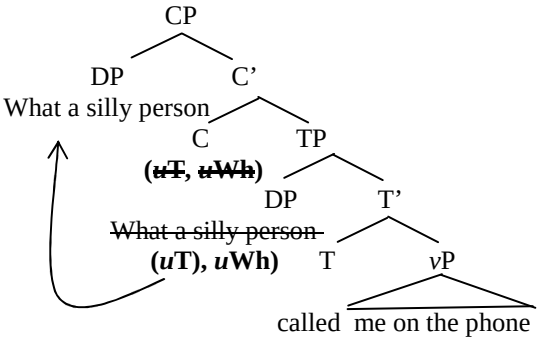

4. ágrajz: Az angol agrammatikus alanyi felkiáltó mondatok szerkezete

Ebben a szerkezetben nincs opcionalitás: mivel a C fejhez legközelebb lévő összetevők közül az egyik – [Spec, TP] – egyszerre hordozza mindkét értelmezhetetlen jegyet, gazdaságossági okokból csak ez az összetevő mozoghat. Azonban, mint ahogy az a fenti ábrán is látható, ez esetben nincs olyan nem *wh*-elem, amely [Spec, CP]-be mozogna. A (8) alapján tehát a (9)-es mondat csak kérdő interpretációt kaphat. Ez az értelmezés viszont nem érhető el, hiszen a [*What a* + főnév] típusú szerkezetek az angolban csak felkiáltó mondatokban állhatnak (Pesetsky–Torrego 2001: 16). A deriváció tehát valamiféle szemantikai összeegyeztethetetlenség folytán nem lesz konvergens.

A (8)-ban leírt értelmezési elv tehát helyesen jósolja meg a (9) típusú mondatok agrammatikalitását, valamint a felkiáltó értelmezés feltételeként működik: a mondat akkor és csak akkor lehet felkiáltó, ha egy nem *wh*-elem mozgott a C fej egyik specifikálójába. A (8)-ban megfogalmazott megszorítás tehát kétoldalú. Elméleti szempontból további előnye, hogy segítségével megragadhatjuk a kérdő és a felkiáltó mondatok közötti szoros szintaktikai és

szemantikai viszonyt[13], mondván, hogy a kétféle szerkezetben a C fej ugyanolyan jegyekkel bír.

A következőkben azt fogjuk megvizsgálni, alkalmazható-e a fenti elemzés az olasz adatokra. Mielőtt azonban ezt megtennénk, szükséges egy rövid elméleti kitérőt tennünk. Mint ahogy arra a cikk névtelen bírálója felhívta a figyelmemet, a többszörös specifikáló feltételezése (8) kapcsán már önmagában problematikusnak tekinthető, és felmerül a kérdés, vajon egy szétszakított CP-re épülő modell nem lenne-e nagyobb magyarázó erejű. Úgy tűnik, a válasz nemleges: Rizzi (1997)-es, a szétszakított CP-elemzést bemutató alapművében vázolt modell[14] (vagy ennek későbbi változatai) ugyanis nem egyeztethetők össze a Pesetsky–Torrego-féle elemzéssel anélkül, hogy az elemzés alapvető pozitívumait feladnánk. A Pesetsky–Torrego-modell egyik előnye ugyanis az, hogy nem teszi szükségessé, hogy jegybeli különbséget tételezzünk fel a kérdő, illetve a felkiáltó mondatokban jelen lévő C fej között. Mivel a Rizzi-féle modellben a kérdő és a felkiáltó mondatok *wh*-kifejezése feltehetőleg nem ugyanabban a CP-rétegben található[15], nem tartható fenn egy olyan elképzelés, amelyben a mozgatást kiváltó fejek megegyeznek. A Rizzi-féle modellben az egyenes *vs.* inverz szórend különbségét sem tudjuk megmagyarázni néhány fontos alapfeltevés feladása nélkül. Mivel a szétszakított CP modelljébe nem illik bele, hogy egy adott fej egyszerre két XP kategóriájú összetevő mozgatását kívánja meg (hiszen csak egy specifikáló pozíció áll rendelkezésre), az alanyi DP CP-mezőbe való mozgatása és a *wh*-mozgatás nem tud egy deriváción belül megvalósulni, mint ahogy azt Pesetsky és Torrego a felkiáltó mondatok esetében feltételezik. Így vagy azt a tételt kellene feladnunk, hogy az alanyi DP tartalmaz *u*T-jegyet (amely mellett a szerzőpáros több érvet is felhoz), vagy pedig valamiféle jegybeli eltérést kellene feltételeznünk a kérdő és a felkiáltó mondatokban a mozgatásokért felelős C fejek között (például azt kellene mondanunk, hogy a kérdő

---

[13] A kérdő és a kérdőszavas felkiáltó mondatok közötti hasonlóságot több szerző is hangsúlyozza. Sokuk álláspontja szerint egyáltalán nem kellene különbséget tennünk közöttük sem szemantikai, sem szintaktikai szempontból (lásd például D'Avis 2002).

[14] Rizzi (1997) a következő projekciókat különbözteti meg a bal periférián (a strukturálisan legmagasabbtól kezdve): ForceP- Top(ic)P- Foc(us)P- Top(ic)P- Fin(iteness)P. Ezek közül csak a két szélső projekció aktiválódik minden esetben, a Focus-Topic-mező csak szükség esetén (Rizzi 1997: 114–131).

[15] Rizzi (1997: 130) szerint a kérdő mondatok *wh*-kifejezése FocP specifikálójában jelenik meg, a felső TopP projekciótól jobbra. A szerző érvelését a felkiáltó mondatokra alkalmazva arra jutunk, hogy e szerkezetekben a *wh*-kifejezés egy strukturálisan magasabb pozícióban, ForceP-ben van, hiszen a fókusz- és topikkifejezések tőle jobbra találhatók (Radford 2004: 258).

mondatokban az adott fejek – Fin, illetve Foc – tartalmazzák az *u*T jegyet, míg a felkiáltó mondatokban nem). Úgy tűnik tehát, hogy a Pesetsky–Torrego-féle elmélet nem ültethető át egy szétszakított CP-t tartalmazó modellbe anélkül, hogy az elemzés lényegét és eleganciáját elvesztenénk.

A kérdés ezek után az, hogy van-e létjogosultsága egy olyan modellnek, amely csak egy C fejet feltételez, és megenged többszörös specifikálót. Egy ilyen elmélet egyrészt szembemegy a bal periféria széles körben elfogadott, kartografikus modelljével, másrészt „túl megengedőnek" tűnik a sztenderd megközelítéshez képest, miszerint egy fejhez csak egy specifikáló tartozhat[16]. Lahne (2006) alapján azonban azt állíthatjuk, hogy igenis védhető az ilyen típusú modell: a szerző a fáziselmélet, a C-szelekció, valamint bizonyos lokalitási effektusok kapcsán több elméleti érvet hoz amellett, hogy a bal periférián mindössze egy C fej és többszörös specifikálók találhatók (Lahne 2006: 3–8). Lahne érveinek ismertetése nem fér jelen dolgozat keretei közé, mindenesetre azt megállapíthatjuk, hogy az általunk javasolt modell elméletileg megalapozott. A fent idézett szerzőt követve azt feltételezem, hogy többszörös specifikáló csak a CP-mezőben lehetséges, a specifikálók sorrendjét pedig a C fejen található jegyek hierarchiája határozza meg: a hierarchiában magasabban elhelyezkedő jegyek előbb váltanak ki mozgatást (Lahne 2006: 9–10).

Az elméleti kérdések vizsgálata után most nézzük meg azt, hogy a modell vajon alkalmas-e az olasz adatok magyarázatára. Mint láttuk, az olaszban fordított szórendet találunk mind a kérdő, mind a felkiáltó mondatokban. Az alábbiakban (10)-es számmal megismételjük az ide vonatkozó példamondatot (amely megfelelő intonációval kérdésként is értelmezhető, lásd a 4-es számú lábjegyzetet):

(2b) = (10)	*Che*	*misteri*	*ha*	*risolto*	*Mr. Poirot!*
	mi	rejtély	AUX	megoldott-PART	Mr. Poirot

'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!'

Ez alapján a (8)-ban leírt értelmezési elv, úgy tűnik, nem alkalmazható az olaszhoz hasonló nyelvek esetében. A későbbiekben kitérünk rá, hogyan lehetséges mégis összeegyezetni az olasz adatokat a Pesetsky–Torrego-féle elemzéssel.

Előtte azonban tekintsük át, hogyan adtak számot a korábbi elemzések a mondatbevezető disztribúciójáról. Elsőként a *that* kötőszó angolban való

[16] Ez a megszorítás a Kayne (1994)-ben megfogalmazott *Lineáris Megfelelési Axióma* következménye (Lopez 2009: 239).

agrammatikalitását vizsgáljuk meg. Noha Pesetsky–Torrego (2001), illetve (2007) nem foglalkoznak a kérdéssel, elméletükből logikusan következik egy lehetséges magyarázat. A szerzők a mondatbevezetőt nem egy önálló, a Lexikonból kiemelt egységként értelmezik, hanem a T-ből C-be való mozgatás „eredményének" tekintik: a *that* az ő értelmezésük szerint a C-be mozgatott T fej morfológiai megvalósulása[17]. Ennek alapján a mondatbevezetőt tartalmazó agrammatikus felkiáltó mondatok esetében azt kell feltételeznünk, hogy T-ből C-be való mozgatás történt:

(3) = (11) **What mysteries* ***that*** *Mr. Poirot has solved!*
mi rejtélyek hogy Mr. Poirot AUX megoldott-PART
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

Vagyis (11)-ben a C fej *u*T jegye nem az alany, hanem a T fej mozgatása által törlődik. Így [Spec, CP]-be nem kerül **nem kérdőszavas** kifejezés, vagyis a (8)-ban leírt értelmezési elv alapján a mondat nem lehet felkiáltó[18].

Ami a mondatbevezető olaszban való opcionalitását illeti, a magyarázat nem ilyen kézenfekvő. Mint láttuk, a (4)-hez hasonló mondatok grammatikusak az olaszban:

---

[17] Ennek indoklását lásd Pestsky–Torrego (2001: 9–13)-ban. A cikk névtelen bírálójának felvetése szerint nem biztos, hogy célszerű a *that*-et *Tense*-ként elemezni, mert ezzel elveszítünk egy fontos általánosítást a mondatbevezető disztribúciójáról, miszerint ez az elem csak deklaratív szerkezeteket vezethet be. Ez az általánosítás azonban nem feltétlenül igaz: Zwicky (2002) több olyan példát hoz az angol nyelvre vonatkozóan, ahol a *that* alárendelt *kérdő* mondatot vezet be:

(iv) *We asked what sort of health care*
mi kérdez-PAST mi típus PREP egészség védelem
that they rely on
hogy ők támaszkodni PREP
'Megkérdeztük, miféle egészségbiztosításra támaszkodnak. '

(Zwicky 2002: 222, (23)-as példája)

Bár az ilyen típusú mondatok csak a beszélt nyelvben jellemzőek, előfordulásuk mindenképp azt mutatja, hogy a *that* alárendelő kérdésekben is szerepelhet.

[18] A (11) mondat nem csak felkiáltó, hanem kérdő értelemben sem grammatikus. Ennek oka nem világos számomra: úgy tűnik, hogy míg a főmondati T-ből C-be való mozgatás az angolban mindig segédige-mozgatásként realizálódik, mellékmondatokban a *that* megjelenésével is járhat. Ilyenkor azt kell feltételeznünk, hogy a mondatbevezető a ragozott ige duplikációjaként jelenik meg a *Klitikumkettőzést* (*Clitic Doubling*) tartalmazó szerkezetekhez hasonlóan: az ilyen típusú konstrukciókban a kiinduló elem és a duplikált kifejezés mozgatás révén kapcsolódnak egymáshoz, amelyet összeindexeléssel jelölhetünk. Más, mozgatásos operációtól eltérően azonban itt mind a nyomot, mind pedig a mozgatás kiindulópontját kiejtjük (Pesetsky–Torrego 2001: 12). Megjegyzendő, hogy az olasz főmondati kérdésekben sem lehetséges olyan T-ből C-be való mozgatás, amely a mondatbevezető megjelenését eredményezi.

(4) = (12) *Che misteri (che) ha risolto Mr. Poirot!*
mi rejtély hogy AUX megoldott-PART Mr. Poirot
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

Az előbbiekben bemutatott elemzés szerint azonban agrammatikusnak kellene lenniük, az angol (11)-hez hasonlóan.

Más elemzéseket vizsgálva szintén falakba ütközünk. Sok szerző érvel amellett, hogy az olaszban azért opcionális a mondatbevezető, mert nem ugyanabban a CP-rétegben található, mint az ige, és így nem sérti az úgynevezett *Kétszeresen kitöltött COMP* elvét (lásd például Munaro 1998, hivatkozva Portner–Zanuttini 2003-ban). Ezek az elemzések rekurzív CP-t feltételeznek a felkiáltó mondatokban:

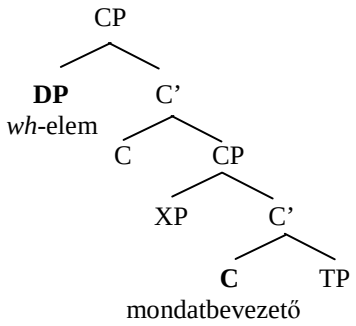

5. ágrajz: Rekurzív CP az olasz felkiáltó mondatokban

Ha elfogadjuk ezt a fajta elemzést, felmerül a kérdés, miért nem opcionális a *that* az angolban. Egyrészt mondhatjuk, hogy míg az olaszban rekurzív a CP, az angolban nem az. Ez azonban stipulatív megoldásnak tűnik, nem tudjuk független érvekkel alátámasztani. Másrészt mondhatjuk azt, hogy a felkiáltó főmondatokban a CP minden nyelvben rekurzív (Portner–Zanuttini 2003 is emellett érvel) – ekkor viszont nem tudjuk megmagyarázni a *that* agrammatikalitását az angolban.

Összefoglalva tehát, egyik bemutatott elemzés sem tud kielégítően számot adni a *that*/*che* disztribúciós különbségeiről.

3. A javasolt elemzés

Ebben a fejezetben egy olyan elemzést szeretnék bemutatni, amely az összes, e cikkben vizsgált jelenségre képes magyarázatot adni. Mint láttuk, a

Pesetsky–Torrego-féle elemzés elegánsan ad számot az angol adatokról. Ezért érdemesnek tűnik erre a modellre építeni, és megvizsgálni, miként alkalmazható az olasz nyelvre.

Először is tekintsük át még egyszer röviden, milyen nehézségekbe ütközünk, ha megpróbáljuk az elméletet az olaszra átvinni. Láttuk, hogy az olaszban mind a kérdő, mind a felkiáltó mondatok inverz szórendűek. Mivel ezekben a szerkezetekben nincs preverbális alany, azt kell gondolnunk, hogy nincs [Spec, CP]-ben olyan kifejezés, amely ki tudná elégíteni a (8)-ban vázolt értelmezési elvet. Másodszor, láttuk, hogy az alanyi felkiáltó mondatok grammatikusak az olaszban. Ez a tény ismét az értelmezési elv ellen szól. Harmadszor, a Pesetsky–Torrego-féle elemzés alapján azt várnánk, hogy a *che* agrammatikus a kérdőszavas felkiáltó mondatokban, amely megint csak nem áll az olaszra. Úgy tűnik tehát, hogy az elemzés, bármennyire is elegáns, nem alkalmazható az olasz nyelvre, és az értelmezési elv semmiképpen nem univerzális.

Van azonban egy alapvető, parametrikus különbség a vizsgált nyelvek között, amelynek esetünkben nagy jelentősége lehet. Mint ismeretes, az olasz egy úgynevezett *pro*-drop nyelv, amely azt jelenti, hogy a kanonikus alanyi pozíciót egy fonológiailag üres alanyi névmás (Rizzi terminusával: *dummy subject*) is kitöltheti az olyan szerkezetekben, ahol a lexikális alany az ige után áll (Rizzi 1982: 132–133). Modern terminológiával élve ezt az elemet expletív *pro*-nak nevezhetjük:

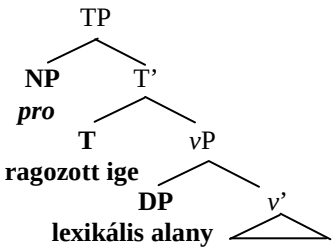

6. ágrajz: A posztverbális alanyt tartalmazó szerkezetek az olaszban[19]

[19] A szakirodalomban nem alakult ki egységesen elfogadott nézet arról, hogy pontosan mi az ige utáni alany szerkezeti helye az olaszban. Ebben a cikkben azt az irányvonalat követem, miszerint az olasz ige után álló alany helye [Spec, *v*P], ahol a tematikus szerepét megkapja. Lásd Cardinaletti (2004: 11) rövid összefoglalását a témáról.

Fontos megjegyeznünk, hogy *pro* kategóriája szerint NP, és nem DP (Cardinaletti–Starke 1999). Mivel a Pesetsky–Torrego-féle modellben az alanyesetet (az értelmezhetetlen T jegyet) a D fej hordozza, azt mondhatjuk, hogy *pro*-nak, ellentétben a preverbális alannyal, nincs esete[20] [21]. Ennek, mint látni fogjuk, nagy jelentősége lesz a bemutatandó elemzésben. A Pesetsky és Torrego-féle elmélet olaszra történő alkalmazásánál az alapvető nehézségünk az, hogy az olasz felkiáltó mondatokban látszólag nincs preverbális alany. Ha viszont feltételezzük, hogy mégis van, mégpedig egy fonológiailag kitöltetlen, „láthatatlan" alany, *pro*, több jelenséget is meg tudunk magyarázni. Azt javaslom tehát, hogy a (8)-ban leírt értelmezési elv az olasz mondatokban a *pro* [Spec, CP]-be való mozgatása által érvényesül:

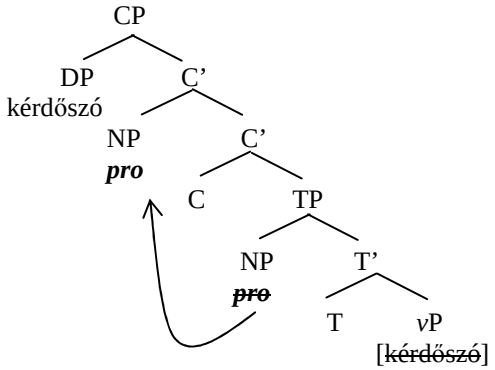

7. ágrajz: Az értelmezési elv érvényesülése *pro* mozgatása által

A következő fejezetben azt nézzük meg, hogyan tud számot adni e feltételezés a vizsgált adatokról.

---

[20] Felmerül persze a kérdés, hogy az ige utáni alany hogyan kap esetet. Cardinaletti (2004) nyomán azt feltételezem, hogy a posztverbális alanyt tartalmazó szerkezetekben az esetjegyek ellenőrzése *hosszú távú egyezés* alapján történik. Az itt használt elméleti keretbe átültetve ez annyit jelent, hogy az olaszban a T fejen lévő, értékkel nem rendelkező T-jegynek nincsen EPP tulajdonsága, vagyis nem kívánja meg a lexikális alany mozgatását, csupán az *Egyeztetés* reláció létrejöttét.

[21] Ahogy azt a névtelen bíráló észrevételezte, az elemzés kapcsán felmerül egy másik fontos kérdés is: mi a helyzet az olyan szerkezetekkel, amelyekben egyáltalán nincs lexikális alany? Mondhatjuk-e – anélkül, hogy ez problémákat vetne fel a T fej kapcsán – hogy ezekben a szerkezetekben is egy eset nélküli *pro* áll? Véleményem szerint igen, hiszen a Pesetsky–Torrego-modellben, ahol a *Tense* fej nem rendelkezik különálló, ellenőrizendő esetjeggyel, az esetjegy nélküli *pro* feltételezése nem okoz elméleti problémát.

4. Érvek az elemzés mellett

Ahogy azt az 2. fejezetben láttuk, a Pesetsky–Torrego-féle elemzésre építve magyarázatot találunk a *that* angolban való agrammatikalitására. Ha feltételezzük a *pro* jelenlétét az olasz felkiáltó mondatokban, érthetővé válik a *che* opcionalitása is.

Nézzük tehát, hogyan alakul az opcionális mondatbevezetőt tartalmazó (nem alanyi) felkiáltó mondatok deriválódja az olaszban[22].

(4) = (12) *Che misteri (che) ha risolto Mr. Poirot!*
mi rejtély hogy AUX megoldott-PART Mr. Poirot
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

Első lépésként a C fejen lévő T-jegy *Egyeztetés* relációba lép a T fejen lévő időjeggyel, amely aztán T-ből C-be való mozgatást eredményez. Ez kétféle módon valósulhat meg: vagy a ragozott ige fog a C pozícióba mozogni, vagy pedig megjelenik a mondatbevezető („duplikálva" a ragozott igét – a duplikáció fogalmáról lásd a 17-es számú lábjegyzetet). A preverbális alany (jelen esetben *pro*) mozgatása által nem tudnánk törölni C fej *u*T-jegyét, hiszen a *pro*-nak nincs idő-jegye.

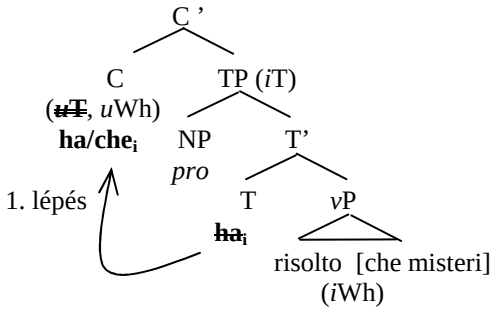

8. ágrajz: Első lépés – *u*T ellenőrzése a C fejen

Második lépésként a *pro* felmozog a [Spec, CP] pozícióba, így teljesül az értelmezési elv[23].

---

[22] A itt leírt elemzés alkalmazható a lexikális alanyt egyáltalán nem tartalmazó *wh*-felkiáltó mondatokra is, amelyekben a mondatbevezető szintén opcionális. Az ilyen szerkezetekben is azt feltételezem, hogy a *pro* (noha, eltérően (12)-től, rendelkezik tematikus szereppel), nem rendelkezik esettel. Ahogy azt korábban megjegyeztük, ez a feltételezés a Pesestky–Torrego-féle modellben nem vet fel elméleti problémákat (lásd 20-as lábjegyzet.)

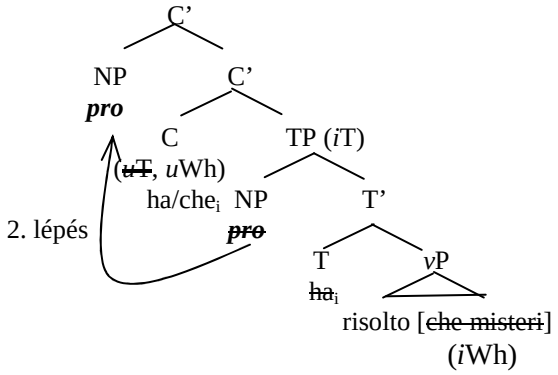

9. ágrajz: Második lépés a – *pro* mozgatása

Harmadik lépésként pedig a kérdőszavas kifejezés mozog a *wh*-jegy ellenőrzése végett:

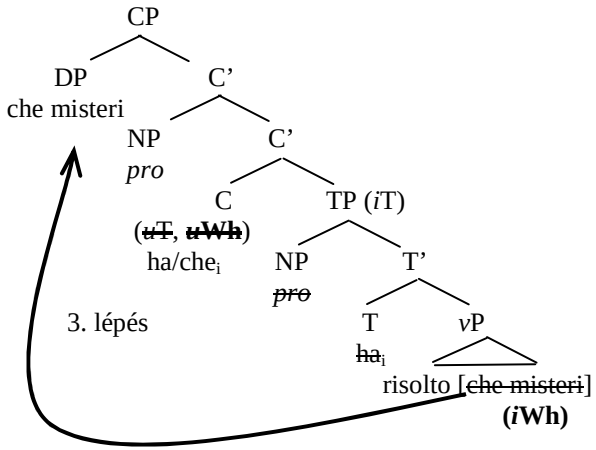

10. ágrajz: Harmadik lépés: kérdőszó-mozgatás

[23] A javasolt elemzés szerint tehát a *pro* mozgatását nem jegyellenőrzési kívánalom, hanem egy értelmezési elv motiválja. Ez összhangban van azon modern minimalista megközelítéssel, mely a szintaxis autonómiáját tekintve kevésbé megszorító, teret hagyva bizonyos szemantikai elvek érvényesülésének.

A javasolt elemzés megmagyarázza továbbá az alanyi kérdőszavas felkiáltó mondatok olaszban való grammatikalitását:

(6) = (13) *Che persona stolta (che) mi ha chiamato*
mi személy lökött hogy engem AUX hívott
al telefono!
PREP+ART telefon
'Micsoda lökött alak hívott fel telefonon!

A (13) mondat derivációja a 11. ágrajzon illusztráltak szerint alakul[24]. Mivel a lexikális alany az ige után áll, nincs olyan, C-hez közeli összetevő, amely mindkét ellenőrizendő jegyet egyszerre tudná törölni. A deriváció így az előbbiekhez hasonlóan három fontos lépésből áll. Először T-ből C-be való mozgatás történik, amely ellenőrzi *u*T-t C-n. Második lépésben *pro* mozog az értelmezési elv miatt, a harmadik lépésben pedig a kérdőszómozgatás megy végbe. Ami megkülönbözteti ezt a szerkezetet a mondat agrammatikus angol megfelelőjétől (lásd 4. ágrajz), az a lexikális alany helyzete: mivel túl „messze" van C-től, nem mozoghat fel, hogy az *u*T-t ellenőrizze[25].

[24] Az ágrajzon az egyszerűség kedvéért a *mi* klitikumot nem tüntetjük fel, ez azonban az elemzés lényegén nem változtat.

[25] A k-vezérlés fogalmára építő *Közelség* definíciója alapján (lásd a 10-es számú lábjegyzetet) az ige után álló alany nincs „messzebb", mint a TP csomópont, azonban a [Spec, TP] pozíciónál távolabb van. Mivel e szerkezetben van egy olyan összetevő, [Spec, TP], amely közelebb áll C-hez, mint a posztverbális alany, nem jöhet létre ez utóbbi mozgatása a *Mozgasd a Legközelebbi Összetevőt* (Pesetsky–Torrego 2001: 6) elve alapján.

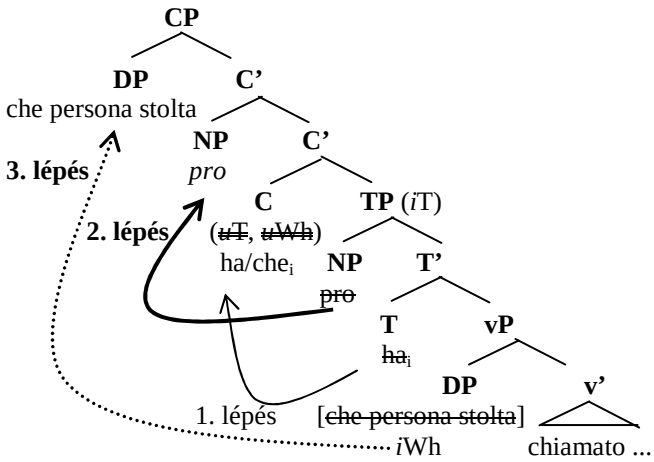

11. ágrajz: Az alanyi felkiáltó mondatok derivációja az olaszban

Végül nézzük, hogyan magyarázza a javasolt elemzés az olasz fordított szórendet.

(2b) = (14) *Che misteri ha risolto Mr. Poirot!*
mi rejtély AUX megoldott-PART Mr. Poirot
'Micsoda rejtélyeket oldott meg Mr. Poirot!

Mivel a lexikális alany nem mozog a kanonikus alanyi pozícióba, az összetevők sorrendje ige – alany lesz, és nem fordítva:

(15) [$_{CP}$Che misteri] [$_{CP}$*pro*] [$_{C}$**ha$_i$**] [$_{TP}$ ~~*pro*~~ ~~**ha$_i$**~~ risolto **Mr. Poirot**]!

Konklúzió

Összefoglalásképpen tekintsük át, milyen jelenségeket tudtunk megmagyarázni a javasolt elemzés segítségével. A fent leírt modellben számot adtunk az angol-olasz szórendi különbségekről, a mondatbevezetők disztribúciós eltéréseiről, valamint az alanyi felkiáltó mondatok grammatikalitásával kapcsolatos különbségekről. Mindezeket egyetlen, független paraméterre, az olasz nyelv úgynevezett *pro*-drop tulajdonságára vezettük vissza. Elméleti szempontból az elemzésnek további előnye, hogy segítségével egységesen

tudjuk kezelni a kérdő és a felkiáltó mondatok szintaxisát. Mint ahogy arra korábban már utaltunk, az itt bemutatott modellben lehetségessé válik, hogy ne tételezzünk fel semmilyen jegybeli különbséget a két mondattípusban előforduló C fejek között.

Az elemzés felvet bizonyos tisztázandó kérdéseket. Az egyik ilyen kérdés az, hogy milyen mélyebb összefüggésre vezethető vissza a (8)-ban leírt (mint láttuk, jól működő, de mégiscsak stipulatív) értelmezési elv. Az sem világos továbbá, hogy mi határozza meg pontosan, hogy a T-ből C-be való mozgatás segédige-mozgatásként (a mondatbevezető megjelenése nélkül) vagy a segédige duplikálódásával (a *that/che* megjelenésével[26]) valósul meg. Noha ezek a kérdések mindenképp válaszra várnak, a javasolt elemzés nagy magyarázó erővel bír, és kevesebb stipulációra szorul, mint a korábbi modellek. Ha egy modell felállítása kapcsán azt tekintjük elsődleges kritériumnak, hogy a lehető legtöbb adatot magyarázzuk meg a lehető legkevesebb stipulációt alkalmazva, az itt leírt elemzés elérte célját.

Végezetül szeretnék röviden kitérni arra, hogyan magyarázhat a modellünk más nyelvekben is felfedezhető, hasonló jelenségeket. Az egyik releváns adat a spanyol felkiáltó mondatokhoz köthető. Ezekben a szerkezetekben a mondatbevezető az olaszhoz hasonlóan opcionális (Ono–Fujii 2006: 184, 14-es lábjegyzet). Mivel a spanyol szintén *pro*-drop nyelv, az elemzés számot adhat erről a tényről is. A másik, ide kapcsolódó adatra Radford (2000) mutat rá a korai modern angol nyelv kapcsán. Ahogy a szerző megállapítja, az inverzió opcionális volt a kérdőszavas felkiáltó mondatokban.[27] Noha a *pro*-drop a nyelv ekkori állapotában már nem volt jellemző, találunk rá példát. Ez az átmeneti állapot magyarázhatja az inverzió opcionalitását: mondhatjuk, hogy míg az egyenes szórendű szerkezetekben nincs jelen a *pro*, a fordított szórendűeknél, csakúgy, mint a modern olaszban, igen. Ez a hipotézis természetesen további kutatást igényel. Mindenesetre azt megállapíthatjuk, hogy a korai angol adatok nem feltétlenül cáfolják a (8)-ban leírt értelmezési elv helyességét.

---

[26] A cikk névtelen bírálója felveti a kérdést, hogy a *that Tense*-ként való elemzése vajon kiterjeszthető-e az *if* mondatbevezetőre – kijelenthetjük-e, hogy ez az elem is *Tense*? A kérdés további kutatást igényelne, amely nem fér a jelen dolgozat keretei közé. Első megközelítésben annyit mindenesetre elmondhatunk, hogy a *that* és az *if* nem feltétlenül elemezhető azonos módon, hiszen a disztribúciójuk több szempontból is különbözik. (Az *if* disztribúciójáról lásd Nakajima (1996)-os cikkét.)

[27] Radford egyébként ezt a tényt a Pesetsky–Torrego-féle értelmezési elv cáfolataként értelmezi.

Hivatkozások

Benincà, Paola – Salvi, Giampaolo 1991. L'ordine degli elementi della frase e le costruzioni marcate. In Lorenzo Renzi (ed.), *Grande grammatica di consultazione*, Bologna, Il Mulino, 115–225.

Cardinaletti, Anna – Starke, Michal 1999. The Typology of Structural Deficiency: A Case Study of the Three Classes of Pronouns. In Henk van Riemsdijk (ed.), *Clitics in the Languages of Europe*, Berlin: Mouton de Gruyter, 145–234.

Cardinaletti, Anna 2004. Towards a cartography of subject positions. In Luigi Rizzi (ed.) *The structure of CP and IP*. Oxford: OUP, 115–210.

D'Avis, Franz-Jozef, 2002. On the Interpretation of *wh*-clauses in exclamative environments, *Theoretical Linguistics* **28**: 5–31.

Lahne, Antje, 2006. A Multiple Specifier Approach to Left Peripheral Architecture. *Linguistic Analysis* **35**: 73–108. http://ling.auf.net/lingbuzz/000450

López, Luis, 2009. Ranking the Linear Correspondence Axiom, *Linguistic Inquiry* **40**: 239–276.

Nakajima, Heizo, 1996. Complementizer selection, *The Linguistic Review* **13**: 143–164.

Ono, Hajime – Fujii , Tomohiro, 2006. English *wh*-exclamatives and the role of T-to-C in *wh*-clauses. In Nina Kazanina – Utako Minai – Philip Monahan – Heather Lee Taylor (eds.) *University of Maryland Working Papers in Linguistics 14*, College Park, MD: University of Maryland, 163–187.

Pesetsky, David – Torrego, Esther 2001. T-to-C Movement: Causes and Consequences. In Michael Kenstowitcz (ed.) *Ken Hale: A Life in Language*, Cambridge, Mass., The MIT Press. http://web.mit.edu/linguistics/www/pesetsky/Torrego-Pesetsky.pdf

Pesetsky, David – Torrego, Esther 2007. The syntax of valuation and the interpretability of features. In S. Karimi – V Samiian – W. Wilkins (eds.): *Phrasal and Clausal Architecture: Syntactic Derivation and Interpretation*. Amsterdam, Benjamins. http://web.mit.edu/linguistics/people/faculty/pesetsky/Pesetsky_Torrego_Agree_paper.pdf

Portner, Paul – Zanuttini, Raffaella 2003. Exclamative Clauses: At the Syntax-Semantics Interface. *Language* **79**(1): 39–81.

Quirk, Randolph – Greenbaum, Sidney – Leech, Geoffrey – Svartvik, Jan 1995. *A comprehensive grammar of the English language*, Harlow, Longman.

Radford, Andrew 1982. The syntax of verbal wh-exclamatives in Italian. In Nigel Vincent and Martin Harris (eds.) *Studies in the Romance Verb*, London, Croom Helm, 184–204.

Radford, Andrew 2000. The syntax of clauses. *Essex Research Reports in Linguistics* **33**: 50–72.

Radford, Andrew 2004. *English Syntax: An Introduction*, Cambridge, C.U.P

Rizzi, Luigi 1982. *Issues in Italian Syntax*, Dordrecht, Foris

Rizzi, Luigi 1997. The fine structure of the left periphery. In Giampaolo Salvi and Paola Benincà (eds.) *Romance syntax: a reader*. Budapest, ELTE, 112–158.

Zwicky, Arnold M. 2002. I wonder what kind of construction that this example illustrates. In David Beaver et al. (eds.) *The construction of meaning*. Stanford, CSLI Publications, 219–248.